

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
C-sarja N:o 11

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS 75 VUOTTA

Toimituskunta

Antti Suviranta

Esko Hoppu

Paavo Kekomäki

Mikko Kämäräinen

Juhani Wirilander

Toimittaja

HELSINKI 1973

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

75 VUOTTA

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

ISBN 951-9068-24-4 (sid.)
ISBN 951-9068-25-2 (1/2 nahk.)
ISBN 978-951-855-876-0 (PDF)

Vammala 1973. Vammalan Kirjapaino Oy

Simo Zitting

Tiedepoliittisista suuntaviivoista

Poliittisen vallan käyttäjän suhtautuminen tieteeseen on ollut erilainen eri aikoina ja eri yhteiskuntajärjestelmissä. Suomessa kuten yleensäkin länsimaissa valtioissa on viime vuosikymmenelle saakka korostettu tieteen objektiivisuutta ja tutkimuksen vapautta. Näin siitä huolimatta, että on oltu tietoisia tieteen merkityksestä yhteiskunnan kehitykselle samoin kuin tieteen arvosidonnaisuudesta. Valtiovalta on edistänyt tieteellistä tutkimusta, mutta sen tiedepoliittinen ohjaus on ollut varsin varovaista eikä se ole käyttänyt hyväkseen kaikkia tieteen tarjoamia mahdollisuuksia. Tässä suhteessa on nyt tapahtumassa muutos. Tieteen tehtävä ja merkitys ymmärretään toisin kuin aikaisemmin. Erityisesti tämä koskee yhteiskuntatieteitä, joihin oikeustieteetkin on luettu ja joita seuraavassa lähinnä pidetään silmällä.

Tieteestä ja tutkimuksesta puhuttaessa on totuttu ajatteluun ennen muuta systemaattista uuden tiedon hankkimista. Tämänpäiväisessä tiedepoliittisessa keskustelussa sen sijaan puhutaan tieteestä yhteiskunnallisena vaikuttamiskeinona. Tämä on yhteydessä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kehittymisen ja lisääntymisen kanssa. On havaittu, että tällainen tutkimus auttaa paitsi parhaiden päämäärien etsimisessä myös parhaiden menetelmien ja keinojen valitsemisessa. Tieteen on todettu tarjoavan tehokkaan apuneuvon yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Tämä on ollut omiaan lisäämään poliittisen vallankäyttäjän mielenkiintoa tiedettä ja sen hyväksikäyttömahdollisuuksia kohtaan.

Nykyään puhutaan tutkimuksesta tavoitteellisena toimintana. »Tutkimus on olennainen osa yhteiskunnan tavoitteellista toimintaa», todetaan tieteen keskustoimikunnan tiedepoliittisessa ohjelmassa 1972 (s. 31). Sama käsitystapa kuvastuu myös valtion tiedeneuvoston

tiedepoliittisesta ohjelmasta, jonka valtioneuvosto on viime keväänä toimittanut selontekona eduskunnan käsiteltäväksi.¹

Viimeksi mainitussa ohjelmassa lähdetään siitä toteamuksesta, että tieteellinen tutkimus on enenevässä määrin vaikuttanut yhteiskunnan muuttumiseen ja kehittymiseen ja että tutkimuksen tuloksia tarvitaan yhä enemmän päätöksenteon perustana kaikilla yhteiskunnan lohkoilla. Sen vuoksi asetetaan ohjeeksi, että tieteellisen tutkimuksen tavoitteiden ja yhteiskunnan kansanvaltaisesti asetettujen kehittämistavoitteiden välillä tulee vallita sopusointu. Positiivisessa suhteessa tämä merkitsee, että tutkimusta on voitava käyttää hyväksi kehittämistavoitteiden asettamisessa ja toteuttamisessa. Ohjelmassa kiinnitetään negatiivisessa suhteessa huomiota siihen, että ellei oteta huomioon tieteen osuutta yhteiskunnallisten muutosten perustana, sitä saatetaan käyttää kansanvaltaisen kehityksen vastaisesti, hyvinvoinnin ja tiedon kasvua kahlitsevasti (s. 7). Tämä lausuma viitanee siihen, että tieteellinen tutkimus voidaan jakaa kahteen ryhmään sen perusteella, onko se vai eikö se ole sopusoinnussa kansanvaltaisten tavoitteiden kanssa. Samassa yhteydessä esitetty yleinen ohje, että tieteellisessä tutkimuksessa hankitun teoreettisen tiedon tulisi välittyä soveltavaan tutkimukseen ja siitä edelleen yhteiskuntaa kehittäväksi toiminnaksi, tarkoittanee ensiksimmäisintä tutkimusta.

Sikäli kuin tieteen tehtävä rajoitetaan uuden tiedon hankkimiseen, periaatteessa kaikki tutkimus on samassa asemassa päätöksentekijän kannalta katsottuna. Jos sen sijaan tieteen tehtäväksi katsotaan yhteiskunnallinen vaikuttaminen, saattaa olla mahdollista kohdistaa hyväksymisarvostelu vain määrättyjä tavoitteita palvelevaan tutkimukseen. Tälle tielle lähteminen saattaa kuitenkin aiheuttaa arveluttavia seurauksia.

Tieteellistä toimintaa erotetaan tavallisesti kolme eri tyyppiä: *perustutkimus*, *sovellettu tutkimus* ja *kehitystyö*. Viimeksi mainittu ei ole varsinaista tutkimusta vaan ei-rutiininomaista teknistä toimintaa uusien ja parannettujen tuotteiden, tuotantovälineiden tai menetelmien valmistamiseksi. Se eroaa olennaisesti perustutkimuksesta, jonka tehtävänä on uuden tiedon tuottaminen sekä tieteellisten teoriain ja metodien kehittäminen ja arvioiminen. Vaikeampi on erottaa soveltavaa tutkimusta perustutkimuksesta. Päinvastoin kuin perustutkimus se pyrkii välittömästi sovellutuskäyttöä palveleviin tuloksiin. Se suuntautuu lähinnä tietynlaisten tarpeiden tyydyttämiseen tai mää-

¹ Suomen tiedepoliitikan suuntaviivat 1970-luvulla. Helsinki 1973.

rättyjen ei-tieteellisten ongelmien ratkaisemiseen. Sen merkitys riippuu siitä hyödystä, mikä sillä on käytännölle. Perustutkimus sen sijaan ei orientoidu soveltamisnäkökohdan vaan pikemminkin metodin ja teorianäkökohdan mukaan. Tämä koskee erityisesti *autonomista* perustutkimusta, jonka motiivina on esim. tieteellinen uteliaisuus, yleistieteellinen merkitys tai tieteensisäinen ajankohtaisarvo. *Suunnatulla* perustutkimuksella on tai sen voidaan katsoa saavan yleensä pitemmällä aikavälillä — mikä erottaa sen sovelletusta tutkimuksesta — erityistä merkitystä yhdellä tai useammalla alalla.²

Perustutkimuksen vastakohtana puhutaan myös *tavoitetutkimuksesta*. Valtion tiedeneuvoston tiedepoliittisen ohjelman mukaan se tarkoittaa välittömiin sovellutuksiin tähtäävää tieteellisen tiedon hankkimista ja se liittyy useimmiten kehitystyöhön tai käytännön päätöstilanteita edeltäviin selvityksiin, mutta se voi myös tapahtua perustutkimukseen yhdistettynä. Siitä päätellen, että korkeakoulujen ulkopuolella suoritetusta vuoden 1969 tutkimustilaston mukaisesta tutkimustyöstä on tavoitetutkimuksen arvioitu käsittävän ainakin 90 %, on tämän käsitteen piiriin luettu sekä sovellettu tutkimus (vajaa 40 %) että kehittämistyö (runsas 50 %). Korkeakouluissa suoritetusta tutkimuksesta on tavoitetutkimukseksi arvioitu noin kolmannes.

Kun sovellettua tutkimusta (ja kehitystyötä) sanotaan tavoitteelliseksi, niin silloin otaksuttavasti on tarkoitus sanoa jotakin sen lisäksi, että tutkimuksella on välitöntä sovellutusarvoa käytännössä. Tarkoituksena voi olla esim. tutkimuksen suhteen kuvaaminen sen tavoitteisiin nähden. Tutkimus, jolla on välitöntä sovellutusarvoa päätöksentekijälle, on sovellettua tutkimusta. Tavoitteelliseksi sitä voidaan sanoa vasta silloin, kun se palvelee tavoitteenasettelua tai tähtää asetettujen tavoitteiden saavuttamiseen. Niinpä sovellettu tutkimus, joka palvelee tiettyjen kansanvaltaisesti asetettujen kehitystavoitteiden saavuttamista, on tavoitteellista. Oikeuspoliittinen tutkimus on usein tavoitteellista. Näin on asianlaita esim. silloin, kun tutkitaan miten normijärjestelmää olisi kehitettävä tiettyjen yhteiskunnallisten muutosten aikaansaamiseksi. Kaikki oikeuspoliittisten päätösten edellyttämät selvittelyt eivät kuitenkaan ole tavoitteellista tutkimusta edellä esitetyssä merkityksessä.

Lainopillista eli oikeusdogmaattista tutkimusta, joka pyrkii järjestelmällisesti tulkitsemaan ja kuvaamaan voimassa olevaa oikeutta, voidaan pitää sovellettuna tutkimuksena sen perusteella, että sen

² Att välja framtid. Ett underlag för diskussion och överväganden om framtidsstudier i Sverige. Statens offentliga utredningar 1972: 59, 8. 18.

tehtävänä on viime kädessä käytännön tarpeiden tyydyttäminen. Tosin on otettava huomioon, että positiivisoikeudelliseen selvitystyöhön voi sisältyä ja usein sisältyykin runsaasti perustutkimuksen luonteista tutkimusta. Lainopillinen tutkimus ei yleensä ole tavoitteellista edellä esitetyssä merkityksessä. Se näet pyrkii antamaan mahdollisimman objektiivisen kuvan siitä, mitä on pidettävä voimassa olevana oikeutena. Eri asemassa ovat luonnollisesti sellaiset enemmän tai vähemmän tutkimuksenluonteiset selvittelyt, jotka pyrkivät edistämään asianosaisten etuja tietynlaisen ratkaisun saamiseksi konkreettisessa oikeuskysymyksessä. Se ettei lainopillista tutkimusta voida harjoittaa täysin arvovapaana ja että voidaan esittää esimerkkejä tapauksista, joissa objektiivisuus on joutunut väistymään, ei vielä oikeuta varustamaan lainopillista tutkimusta kokonaisuudessaan tavoitteellisuuden leimalla. Arvosidonnaisuuden liiallinen korostaminen on kuitenkin johtanut tällaiseen menettelyyn, mistä viimeaikaisessa kirjallisuudessa on esimerkkejä.

Valtion tiedeneuvoston tiedepoliittisessa ohjelmassa, jossa painotetaan voimakkaasti yhteiskunnan tarvitseman tavoitetutkimuksen tärkeyttä, lähdetään siitä, että Suomen kaltaisessa pienessä maassa on tutkimustyötä suunnattava keskitetysti niille aloille, joilla tiedon tarve on yhteiskunnan kehittämistavoitteiden saavuttamisen kannalta suurin ja ajankohtaisin (s. 15). Tämä sinänsä on perusteltua. Rajoitetujen voimavarojen keskittämisestä tiettyihin kohteisiin saattaa kuitenkin aiheutua haitallista puutetta toisilla sektoreilla. Puutteiden poistaminen ja uusien tarpeiden tyydyttäminen ei saisi johtaa tasapainottomuuteen, sillä yhteiskuntaelämän tasasuhtainen kehitys edellyttää myös tasapainoista ja laaja-alaista tieteellistä tutkimusta.

Pitkälle viety tiedepoliittinen suunnittelu epäilemättä pystyy täyttämään tehokkuusvaatimuksen painopistealueilla mutta se voi helposti johtaa tasapainottomuuteen ja yksipuolisuuteen. Tämä antaa aihetta huoleen niillä tieteenaloilla, joilla suoritettava tutkimus ei sisälly etuoikeutettuun asemaan asetetun tavoitetutkimuksen piiriin. Oikeustieteellisen tutkimuksen osalta tämä koskee erityisesti positiivisoikeudellista tutkimusta. Oikeuspoliittinen tutkimustyö samoin kuin yleensäkin yhteiskunnan kehittämistä koskeva suunnittelutyö tarvitsee epäilemättä osakseen entistä suurempaa huomiota, mutta tämä ei saisi johtaa positiivisoikeudellisen tutkimuksen tarpeiden aliarvioimiseen. Tiedon saaminen siitä, mitä kussakin tapauksessa on pidettävä voimassa olevana oikeutena, on häiriöttömän yhteiskuntaelämän

edellytyksenä. Se on yhtä tarpeellista lainkäyttäjälle ja uuden lain säätäjälle kuin yksityiselle kansalaisellekin.

Viimeaikaista tiedepoliittista keskustelua sävyttää pyrkimys yhä tehokkaampaan suunnitteluun ja sen myötä pitkälle ulottuvaan yhdensuuntaistamiseen. Se käy selvästi ilmi myös ko. tiedepoliittisesta ohjelmasta. On selvää, että tiedepoliittista suunnittelua tarvitaan. Varsinkin pieni maa, jonka voimavarat ovat rajoitetut, ei voi tulla toimeen ilman sitä. Eri asia on, onko tiedepoliittinen suunnittelu ja yhdensuuntaistaminen ulotettava niin pitkälle kuin on kaavailtu. Tiede tarjoaa poliittisen vallan käyttäjälle tehokkaan keinon yhteiskunnan kehittämisessä ja muuttamisessa, mutta sen valjastaminen palvelemaan niitä tavoitteita, jotka kunkinhetkiset vallankäyttäjät asettavat päämäärikseen, pitemmällä tähtäimellä merkitsisi yhteiskunnallisen kehityksen pysähtymistä. Käytännön tai politiikan yliote tieteessä merkitsee, kuten on lausuttu, ennemmin tai myöhemmin sitä, että uudet ideat ja ajatukset tieteestä loppuvat.³

Pitkälle viety tiedepoliittinen suunnittelu on omiaan rajoittamaan *tutkimuksen vapautta*. Perinteellisesti tähän on katsottu kuuluvan oikeus vapaasti valita tutkimuksen kohteet ja tutkimusmenetelmät sekä itse tehdä johtopäätökset (sisällöllinen vapaus) ja julkaista tulokset omissa nimissään. Yhteiskunnan ohjauksen, mikä toteutuu ennen kaikkea varojen myöntämisen puitteissa, on katsottu voivan kohdistua vain tutkimuskohteiden valintaan.

Vaikka tutkimusta ohjaavilla päätöksillä ei puututtaisikaan ennakkoivasti tutkimustulosten sisältöön, tutkijan liikkumavapaus kaventuu sitä enemmän mitä pitemmälle suunnittelu ulottuu. Se mitä katsotaan tarpeelliseksi tutkia on arvostuskysymys. Eri poliittisilla ryhmittymillä on erilaiset käsitykset siitä, mitä ongelmia on tutkittava. Erilaisesta tiedepolitiikasta johtuen myös kysymyksenasettelut ja osittain myös tutkimuksessa käytettävät menetelmät ovat erilaisia. Se kuva, minkä tieteellinen tutkimus antaa yhteiskunnasta riippuu näin ollen noudatetusta tiedepolitiikasta.⁴

Tehokkuuden kannalta katsottuna totalitääristä tutkimuspolitiikkaa saatetaan pitää ihanteena. Sellainen kuitenkin rajoittaisi spontaania tutkimusta ja ideankehittelyä. Se ei myöskään antaisi tilaa kriittiselle tutkimukselle. Sen vuoksi sitä ei voida pitää edullisena yhteiskunnan terveen kehityksen kannalta katsottuna.

³ Tiede ja yhteiskunta. Turun yliopistossa maaliskuussa 1970 järjestetyn tiedepoliittisen seminaarin raportti s. 107 (Juha Tolonen).

⁴ Ks. tiede ja yhteiskunta s. 104 ss.

Tiedepoliittisista suuntaviivoista

Korkeakoulut ovat vanhastaan olleet vapaan tutkimuksen tyysijoja. Ne ovat myös 1960-luvulle saakka yleensä pysyneet poliittisen toiminnan ulkopuolella. Asenne on tässä suhteessa muuttunut, mikä on selvästi käynyt ilmi korkeakoulujen hallinnonuudistuksen käsitteilyn yhteydessä. Valtiovallan ohjaava toiminta tieteeseen nähden on toistaiseksi tapahtunut korkeakoulujen ulkopuolella. Keskeinen merkitys tässä suhteessa on ollut nykyisen Suomen Akatemian organisoimisella. Siihen kuuluvien valtion tieteellisten toimikuntien toiminta on ollut omiaan monipuolistamaan ja tasapainottamaan tutkimustoimintaa. Tämän organisaation edelleen kehittäminen ja sen toimintaedellytysten parantaminen, jota puheenalaisessa tiedepoliittisessa ohjelmassa edellytetään, on sinänsä perusteltua. Mutta kun näihin suunnitelmiin lisäksi liittyy toimenpiteitä, jotka ovat omiaan kaventamaan tutkimuksen vapautta korkeakouluissa ja yksityisellä sektorilla, on olemassa vaara, että tasapainotila järkkyy ja ajaututaan tutkimuspolitiikan liialliseen yhdensuuntaistamiseen.

Valtion tiedeneuvoston tiedepoliittisessa ohjelmassa on korostettu perustutkimuksen tärkeyttä ja korkeakoulujen merkitystä sen suorittamisessa samoin kuin yhteiskunnan tarvitseman tavoitetutkimuksen edellytysten turvaamisessa. Samalla siinä on lausuttu, että tutkimuksen monipuolisuuden säilyttämiseksi voimavarat on jaettava suhteellisen tasaisesti eri tieteenalojen perustutkimuksen kesken (s. 13).

Riittävän taloudellisen tuen ja riippumattomuuden turvaaminen korkeakouluissa suoritettavalle tutkimukselle onkin tarpeellista ennen kaikkea monipuolisuuden ja tasapainotilan turvaamiseksi. Se että odotettavissa olevan hallinnonuudistuksen oletetaan antavan nykyistä paremmat mahdollisuudet tutkimustoiminnan suuntaamiseen yhteiskunnan tutkimustarpeen mukaisesti ja että määrärahakysymyksen käsittely on kytketty hallinnonuudistukseen (s. 13) saattaa antaa aihetta huolestumiseen tasapainotilan säilymisestä. Tätä on omiaan lisäämään se, että yhdensuuntaistamistoimenpiteitä on suunniteltu kohdistettavaksi myös vapaan yhdistystoiminnan pohjalla toimiviin tieteellisiin seuroihin.

Suomen tieteelle on ominaista tieteellisten seurojen suhteellisen merkittävä asema. Osaltaan se perustuu siihen, että meidän vaatimattomissa oloissamme valtiovallan toimesta ei ole voitu riittävästi tukea eikä kyllin tehokkaasti organisoida tieteellistä julkaisu- ja muuta informaatiotoimintaa. Vapaa kansalaistoiminta on tarjonnut tässä suhteessa apuaan. Tämän toiminnan merkitys on myönnetty myös

julkisen vallan taholta. Valtiovalta on enenevässä määrin tukenut tätä toimintaa, joka on myös sen kannalta katsottuna taloudellista ja muutenkin tarkoituksenmukaista.

Tieteellisen informoinnin piiriin kuuluvat sekä tieteellinen julkaisutoiminta että ne menetelmät ja järjestelmät joiden avulla tieteellisten julkaisujen sisältämä tieto saatetaan tarvitsijoiden saataville. Mitä tulee ensiksi mainittuun valtaosa tutkimuksen tuloksista julkistetaan nykyään tieteellisten seurojen tieteellisissä aikakauslehdissä ja -sarjoissa. Suomalainen Lakimiesyhdistys tarjoaa hyvän esimerkin. Valtaosa suomenkielisestä oikeustieteellisestä kirjallisuudesta on näet julkistettu sen julkaisukanavia hyväksi käyttäen.

Julkaisutoimintaansa varten tieteelliset seurat ovat saaneet valtiolta apurahoja, joiden määrät tosin ovat olleet jo alunperin vaatimattomia eivätkä ne ole seuranneet kustannustarpeen kasvua ja kustannustason nousua. Edellä mainitussa tiedepoliittisessa ohjelmassa edellytetään julkaisutoimintaan osoitettujen voimavarojen lisäämistä pitäen päämääränä tutkimustulosten julkistamisnopeuden parantamista, mikä on tyydytyksellä pantava merkille. Samalla edellytetään julkaisutoiminnan koordinoitua ja rationalisointia (s. 25 s.). Tämä on luonnollinen seuraus valtion panoksen lisääntymisestä ja sinänsä täysin perusteltua. Se ei kuitenkaan saisi johtaa liialliseen yhdensuuntaistamiseen eikä seurojen toimintavapauden rajoittamiseen.

Sanotussa ohjelmassa edellytetään, että tutkimus- ja kehittämissuhteita ohjaavat elimet on koottava siten, että käytännön asiantunteumuksen turvaamisen ohella yhteiskunnan poliittinen tavoitteenasettelu tulee niissä edustetuiksi (s. 10). Kun tämä lausuma on kohdistettu myös tieteellisiin seuroihin erityisesti julkaisutoiminnan osalta, saattaa se antaa aihetta varoa liiallista yhdensuuntaistamista. Se että tieteelliset seurat kehityksen myötä joutuvat entistä enemmän valtionavun saamisesta riippuviksi, tarjoaa poliittisen vallan käyttäjälle keinot niiden holhoamiseen. Jos tässä suhteessa ryhdytään rajoittamaan seurojen vapaata päätäntävaltaa, silloin myös olennaisesti kavennetaan tieteen ja erityisesti kriittisen tutkimuksen vapautta, mikä ei voine olla hyväksi yhteiskunnan kehitystä ajatellen. Siitä saattaisi olla seurauksena myös se, että harrastustoiminta tieteen edistämiseksi, mille vapaa yhdistystoiminta on tarjonnut hyvän toimintapohjan, ei pystyisi enää kokoamaan yhteen riittävän laajoja kansalaispiirejä. Tämä vaikeuttaisi mm. kustannustoiminnan hoitamista ja siten pitemmällä tähtäimellä olisi omiaan lisäämään valtion tehtäviä tässä suhteessa.